

СТАНОВИЩЕ

От проф. д-р Кристина Върбанова-Денчева

на дисертационния труд за придобиване
на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление
3.5. „Обществени комуникации и информационни науки”
Журналистика – Графичен дизайн:

Тема на дисертацията

**„Типографски дизайн на книгата. Шрифтова разпознаваемост,
яснота и ефективност на процеса на създаване на четивна грамотност в
предучилищната и ранната училищна възраст”**

Докторант: Мая Стоянова

Научен ръководител доц. д-р Веселина Вълканова

I. Актуалност и значимост на разработвания в дисертационния труд проблем.

Темата на дисертационния труд е актуална в контекста на съвременните обществени процеси и възникващи проблемни ситуации, провокирани от развитието на технологиите и промяната в нагласите и очакванията на значими социални групи. Въпросът е особено актуален за детската аудитория, която формира своя светоглед и ценностна система в сложни комплексни въздействия на медиите, социалните взаимоотношения и променената среда за живот в цялост. Книжовното богатство като основа за формиране на естетическите нагласи и развиването на психолингвистичните способности на детето е особено значимо, разглеждайки ролята на детската книга в този процес. Представената концепция на дисертационното изследване може да бъде определена като холистичен подход, обхващащ комплексните проблеми на материализираното послание на текста – детската книга, формирането на навиците за четене, обхванати като когнитивна компетентност в логическата последователност на детските възприятия и въздействията върху тях: специфичното отражение на шрифта, по-специално на неговата ергономичност и ефективност, върху психологията на четенето, когнитивната психология, достигайки до най-висшия слой от възприятията – невро и психолингвистиката.

Темата на дисертационния труд обхваща широко изследователско поле. Внесените ограничения с формулираните предмет и обект на изследване фокусират вниманието върху 3 направления:

1. Анализ на конкретни детски книги на български език, конкретно читанки, за което е внесено и допълнително хронологично ограничение – от началото на XX век до съвременността.

2. Съпоставителен анализ на шрифтовете и типографския дизайн в изследвания емпиричен материал от първото направление.

3. Ролята на шрифта в развитието на четивна грамотност и неговото въздействие върху формирането на четенето като когнитивна компетентност и вътрешната предпоставеност на това взаимодействие.

II. Кратка аналитична характеристика на съдържанието. Цел, обект, предмет и методология на изследването.

Дисертационният труд е структуриран в увод, 4 глави, заключение, библиография, приложения и списък на публикациите по темата на дисертацията.

В *Увода* се представя концепцията на дисертационното изследване, аргументира се изборът на методика, изложени са хипотезите и защитаваната теза от докторантката. Комплексността на изследването и описаните в дисертационния труд подходи за неговото осъществяване предполагат проучване на голям обем традиционни и онлайн информационни източници, в доминиращата си част на авторитетни учени-изследователи в полето на провежданото изследване. Представят се най-важните опорни теоретични постановки на базата на проучени публикации на учени-изследователи на шрифта (Алберт Карп), теорията на визуалните комуникации и перцепцията на морфологичната структура на глифовете в шрифта (Хъксли-Лестър, Смит, Гибсън, Левин), теорията за абстрактната буквена единица (Адамс, Фриймън) и др.

В *Първа глава* са описани глифовите конфигурации и трансформации в неврофизиологичните, когнитивните и психолингвистичните процеси, перцепцията на шрифта като морфологична структура на глифовете, както и психолингвистичните аспекти на четивния процес и ролята на алфануметричните графични знаци във формирането на способността за четене. В уводната част се дават определения на основните понятия, с които се оперира: шрифт като морфологична структура на глифовете, прави се разграничение от шрифтов дизайн; рецепция на шрифта; перцепция – като познавателен психичен процес; четивната грамотност според приетите стандарти и критерии за оценяване на PISA; грамотността, според заключенията на Съвета на ЕС и приетата класификация – основна, функционална, многостранна; описани са различните подходи към дефиниране на четенето – като дейност, процес, структура, субектите в процеса и техните отличителни характеристики (четец и читател).

Подробно са разгледани неврофизиологичните и когнитивни аспекти на четивния процес, анализирани от гледна точка на въздействието на типографския дизайн, физиологичните и когнитивни фактори (зрение/гледане – виждане – четене) с прилагане на основни подходи на теорията на визуалната комуникация, гещалт-психологията, конструктивизма, когнитивната теория, моделът на Хъксли-Лестър, теорията на Франк Смит, теорията на Гибсън и Левин, теорията за абстрактната буквена единица на Матю Финкбайнер и Макс Голтхарт.

Психолингвистичните аспекти на четивния процес и ролята на алфанумеричните графични знаци във формиране способността за четене са представени във втората част на първа глава, където също са дефинирани комплекс от понятия и накратко са описани съвременното теоретично равнище на изследвания: процесът на буквено-звуково декодиране на информацията, проследявайки формирането на знание в аспекта на детската психолингвистика и придобиване на четивна грамотност; логографското четене; частично азбучната фаза на четене, пълната азбучна фаза на четене, консолидираната азбучна фаза на четене, стратегиите на четене. Представени са характерните особености на формиращите се равнища на четене при лингвистичния подход - съзнателен и автоматизиран, както и съответстващите им етапи на овладяване на процеса на четене - аналитичен, етап на овладяване на цялостни похвати на четене, синтетичен етап. Теоретичната обосновка на направените заключения от докторантката се основават на публикациите на Гоу, Фрийдмън, Чал, Ери, Фрит, на българските изследователи Д. Игнатова и Ст. Здравкова, Р. Танкова. Описани са хипотезите за съотношението декодиране-разбиране и теоретичните основания на Лесголд, Ресник, Хемън, съотнасящи способност за декодиране и скорост и точност на прочита, на които е противопоставена хипотезата на Ейзенк, подкрепена от Демонт и Гомберт, за съответствието между нарастващия брой ресурси и подобряване на уменията за разбиране и възприемане на смисъла. Описани са накратко 3 от моделите на четене в контекста на процеса на възприемане на смисъл, както и формиращото им въздействие върху типове четци и диагностиката на нарушения на процеса на четене при децата.

Във **Втора глава** се описват тенденциите в шрифтовия дизайн, перцепцията на шрифта и специфичните нарушения на четенето и някои проблеми при формирането на четивни умения.

В уводната част са описани трудностите в процеса на създаване на четивна грамотност от гледна точка на психолингвистичната теория. Изхождайки от теоретичните постановки в теорията на Смит за категориите обекти, идентифицирани по техните характеристики, са очертани и проблемите, свързани с шрифтовия дизайн. Накратко са описани болестните разстройства, въздействащи върху процеса на четене, възприемане и декодиране на информацията. От всички разстройства са експлицирани тези, които имат най-силна

зависимост със зрителното възприятие и съответно към възприемане на различните типографски характеристики на шрифта: кегел, серифи, глифове, x-височината. Заключениета са подкрепени от съпоставителен анализ на изследвания на грамотността (PIRLS, MOMH), различните перцептивни нарушения при четенето, отразени в кратко представяне на резултатите от изследванията на учени-изследователи, съсредоточени в областта на дислексията (Уилкинс, Бърнард, Чапаро, Милс, Хеликом, К. Бьор, В. Матанова, Е. Тодорова)

В *Трета глава* са представени влиянията и въздействията на ефективността на шрифта върху четивността и процеса на четене и четивната грамотност.

Представени са зависимостите между познавателната компетентност у ученици и основните топографски закономерности за шрифтовата четивност и ефективност. Последователно са описани шрифтовата четивност като комплексен проблем: шрифтовете и тяхната функционалност; факторите за читаемост по отношение на основните характеристики на шрифта, шрифтовия дизайн, разпознаваемост и ефективност. Дадени са определения на морфологичната структура на глифовете, обособяването на различните структури, които са проследени хронологично, както и в прехода от ръкописно към печатно писмо. Описани са класификациите на шрифтовете (VoxAtypI, А. Новарезе, М. Жако), като са дадени осемте основни визуални характеристики на морфологичната структура на глифовете с най-голямо влияние върху четивността и ефективността на шрифта. Анализирани са междубуквените разстояния, разстоянията между думите и редовете от гледна точка на тяхната ергономичност и функционалност. Последните се анализират като основни отличителни характеристики на шрифтовата ефективност. Ергономичността на шрифта е разгледана с отчитане на научни изследвания (М. Тинкър, Блекхъстър), както и нормативни документи, които регулират използването на шрифтовете в учебници и издания за деца. Представено е емпиричното изследване на докторантката върху букварите (за 2013/2014 г.) и заключенията за ергономичност по отношение на размера на шрифта, дължината на реда, регистърът на буквите, шрифт, цвят на буквите и на фона. Функционалността на шрифта е анализирана от гледна точка на четивността и ергономичността и развитие на когнитивните умения.

Четвърта глава разглежда морфологично-функционалната организация на българския буквар и на първата читанка, както и българските типографски практики на XX век. Описан е емпиричният материал (32 буквара, 35 читанки, издадени от 1900 г. до 2014 г.). Направена е обосновка на избора на изследвания материал – най-достъпни за всички деца, отразяват развитието на типографията, специално типографията на основния текст. Анализът обхваща 13 типографски параметъра, които представят композиционното разположение на текста върху страницата, формат на книгата, пропорциите на страниците, наборно поле и бели полета, отстъпи и текстово подравняване, проследени и съпоставени в хронологичен план. Технологичните параметри на шрифта: дължина на реда, междуредово разстояние, разстояние

между думите, разстояние между буквите, също са анализирани от гледна точка на четивността и са изследвани в хронологичен ред. Последната част от емпиричното изследване обхваща геометричните параметри на шрифта. Описани се технологичните и технически предпоставки за утвърждаването на шрифтовете от началото на XX век до наши дни, като се проследява тяхното приложение в българските буквари и читанки. Очертани са тенденциите в практиките на българската типография: доминирането на серифните шрифтове, преход от висококонтрастни към нискоконтрастни шрифтови фамилии. Размерът, височината, ширината на шрифта са анализирани и оценени от гледна точка на тяхното разпространение в същия хронологичен обхват и въздействието върху началната четивна грамотност.

Изводите и обобщенията на емпиричното изследване и направения графичен анализ на морфо-функционалната организация съдържат най-важните резултати от дисертационното изследване и очертават основните приноси на докторантката-

В **Заключението** се прави обобщение на резултатите от научното и емпиричното изследване, като се формулират основни изводи за взаимодействията между буквената идентификация, морфо-структурата на глифовете, създаването на четивна грамотност.

III. Основни научни и приложни приноси в дисертационния труд .

Основните резултати от теоретичното и емпиричното изследване, проведено в дисертационния труд, обосновават приноси в следните области:

1. Интердисциплинно изследване на интеракцията шрифт – четене и ролята на шрифтовия дизайн и на морфологичните и синтактични аспекти на шрифтовата перцепция на отделните етапи от формирането на четивна грамотност в предучилищна и ранна училищна възраст, както и при специфичните нарушения на четенето и на трудностите при формиране на четивни умения.
2. Графичен анализ и оценка на тенденциите в типографския дизайн и шрифта на българския буквар и читанка за първи клас за 114 –годишен период.
3. Машабно изследване на тенденции в българските типографски практики на учебници, формиращи начална четивна грамотност на поколения българи от началото на XX век до 2014 г.

Теоретичните източници създават необходимата основа за научно-обоснована аргументация на посочените основни направления на изследването:

IV. Критични бележки

По отношение на съдържанието на дисертационния труд нямам забележки. В структурирането се забелязва дисбаланс между обема на отделните глави – втора глава е

много кратка и нейното съдържание би могло да се добави към първа глава, с която е тематично свързана.

В библиографията са допуснати известни непълноти в библиографските описания.

V. Оценка на автореферата.

Представеният автореферат отразява вярно съдържанието на дисертационния труд.

VI. Публикации по темата.

Докторантката е представила общо 3 научни публикации, които са непосредствено по темата на представения дисертационния труд, 1 е публикувана в печатно издание, 1 е под печат (двете в Годишник на Софийския университет, ФЖМК), 1 е в онлайн издание за изследвания, анализи, критика.

VII. Цитирания.

Цитиранията в дисертационния труд са 230 заглавия (125 на кирилица – български и руски; 105 на латиница - английски), както и библиографският списък на читанките и букварите, включени в емпиричното изследване – 49 на български език, 30 на руски език и 11 на английски език показват задълбочено и обхватно проучване на източници по темата на дисертацията и поддържане на информираност по актуалните проблеми на психолингвистичните, ергономични аспекти на графичния дизайн и четивната грамотност.

VIII. Заключение.

Дисертационното изследване е проведено задълбочено, като докторантката показва висока ерудираност, отлична теоретична подготовка и умение за прилагане на широк спектър от изследователски методи и проучване на източници в проблемните области на неврофизиологията, когнитологията, нарушения при четенето, дизайн на шрифта, ергономия. Концептуалният план на дисертационния труд е обхванат в цялост в съдържанието. Направеното емпирично изследване е уникално по своя обхват и подробност, прецизност на изследването, анализиране и оценяване на практиките на дизайна на шрифта. Приложеният систематичен подход към изследването на 114-годишна традиция на дизайн на шрифта на буквари и читанки е онагледен от графиките, илюстриращи тези тенденции. Подходящо подобренията приложения допълват впечатлението за сериозно научно изследване.

Дисертационният труд е с приносно научно-приложно значение.

Изразявам убедеността си, че дисертационният труд напълно отговаря на изискванията за присъждане на образователната и научна степен “доктор”. Предлагам на уважаемото научно жури да присъди на Мая Стоянова образователната и научна степен „доктор”.

София, 21 февруари 2015 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

проф. д-р Кристина Върбанова-Денчева